

Whitepaper

Het belang van

CREATIEF VERMOGEN

voor mbo-studenten

INHOUD

1	Inleiding	3
2	Een blik in de toekomst	5
3	Creatieve vermogens en de arbeidsmarkt	8
	a Kennis is alomtegenwoordig en vraagt om meer dan reproductie	8
	b Routinematige taken worden geautomatiseerd en maken plaats voor complexe opgaven	9
	c Creatief vermogen interacteert met en versterkt andere vermogens	9
	• Creatief en innovatief vermogen	9
	• Creatief en probleemoplossend vermogen	11
	• Creatief en ondernemend vermogen	12
	• Creatief en kritisch denkvermogen	13
4	Creatieve vermogens in het onderwijs algemeen	14
5	Creatieve vermogens in het (v)mbo-onderwijs	15
6	Creatieve vermogens en cultuureducatie	18
7	Conclusies en aanbevelingen voor vervolgonderzoek	21
	• Beroepsprofielen en kwalificatiedossiers	21
	• Onderwijsaandacht voor creativiteit	21
	• Docentperspectief	22
	Bronnenlijst	23

INLEIDING

1

Met dit whitepaper geven wij een onderbouwing voor het belang van creatief vermogen voor mbo-studenten. Het literatuuronderzoek is uitgevoerd door Onderwijs124 in opdracht van LKCA.

De **arbeidsmarkt** is voortdurend in ontwikkeling. Dit geldt ook voor alle sectoren van het mbo. De huidige werkenden veranderen sneller en vaker van baan en functie dan vroeger. Mbo'ers zijn hier geen uitzondering op. Jongeren kunnen daardoor niet volledig voorzien waar zij gaan werken en welk werk zij gaan doen. Dit betekent dat er veel van hen gevraagd wordt: flexibiliteit, nieuwsgierigheid en vindingrijkheid, drie eigenschappen die behoren tot het creatieve vermogen. In dit whitepaper bekijken we hoe de rol van creatieve vermogens in het toekomstige werk lijkt te groeien. We verkennen ook of de mbo-sector voldoende aandacht besteedt aan de ontwikkeling van creatieve vermogens van studenten en de rol van kunst en cultuur daarbij.

De **mbo-student** moet zich leren verhouden tot de veranderende wereld. We zien de student dan als een individu die op een zelfgekozen manier omgaat met de vrijheid (in keuze) die hij of zij heeft. Daarmee is creatief vermogen niet alleen een vaardigheid om vraagstukken in de wereld op te lossen, maar ook een **levensvaardigheid** om het leven vorm te geven op basis van eigen waarden.

Met de term **creatief vermogen** doelen we op een verzameling van kennis, vaardigheden en houdingen van de student waarmee hij of zij, in wisselwerking met het proces en de omgeving en zelf of samen

met anderen, werk (re)produceert dat zowel nieuw als bruikbaar is. Het werk dat creatief vermogen oplevert, kan zowel een (ontwerp)idee zijn als een fysiek product (Oosterheert & Meijer, 2017). Deze omschrijving van creatief vermogen is bruikbaar voor alle domeinen in het mbo-onderwijs.

Stubbé en anderen (2015) ontwikkelden in opdracht van het ministerie van OCW een vragenlijst waarmee eenvoudig het creatief vermogen van leerlingen gemeten kon worden. Deze vragenlijst is gebaseerd op zeven creatieve competenties, die samen het creatief vermogen vormen. De zeven competenties zijn: nieuwsgierig, vindingrijk, interacterend met anderen, anders durven zijn, volhardend, outputgericht en trots op werk.

We erkennen dat creatief vermogen ontwikkelbaar is (Ter Beek et al., 2019). Daarnaast is er het idee dat creatieve vermogens het sterkst ontwikkeld worden in een rijke leeromgeving waarin studenten gestimuleerd worden om zelf oplossingen te bedenken (SLO, 2022). En dat iemands creatieve vermogen wordt geprikkeld in interactie met iemand anders, met technologie, kunst, cultuur en andere aspecten van zijn of haar (sociale) omgeving (Oosterheert & Meijer, 2017).

In dit whitepaper zien we creatief vermogen als een **generiek en individueel ontwikkelbare competentie** vanuit de 'eisen' van het brede (toekomstige) mbo-werkveld. Het idee is dat creativiteit een van de noodzakelijke vaardigheden is om in deze tijd succesvol te zijn (Sternberg & Lubart 1996). Creativiteit is relevant voor het functioneren op de werkvloer, op school en als mens. We kijken mbo-breed en opleiding-overstijgend. Het gaat ons hierbij om 'individuele' creativiteit, die uiteraard wel in een sociale context met anderen ontwikkeld wordt.

Een blik in de

TOEKOMST

2

Als wij het over creatief vermogen hebben, sluiten we aan bij de definitie van creativiteit zoals geformuleerd is door SLO: 'Creativiteit is het scheppend vermogen om nieuwe en/of ongebruikelijke maar toepasbare oplossingen voor bestaande problemen te vinden' (SLO, 2022).

En: 'Creativiteit verwijst naar spelen, inleven, ontdekkend-onderzoekend leren, onderzoeken, exploreren, experimenteren, divergent en convergent denken, maken, evalueren en presenteren binnen praktijk en theorie' (Curriculum.nu, 2019).

In de toekomst wordt steeds vaker een beroep gedaan op het vermogen van leerlingen om hun creativiteit aan te spreken, ook buiten de artistieke context. Denk bijvoorbeeld aan problemen oplossen, samenwerken, verbanden leggen en buiten de gebaande paden denken (Fonds voor Cultuurparticipatie, z. j.).

Het (beroeps)onderwijs levert een belangrijke bijdrage in de voorbereiding van studenten op hun rol in de samenleving van de toekomst. Maar hoe ziet die toekomst eruit? We kijken naar verschillende ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en in de maatschappij die invloed hebben op de werk- en leefomgeving van ieder mens (onder andere in: Kirschner, 2017; SER, 2015; Voogt & Pareja Roblin, 2010; Verstegen et al., 2021; WRR, 2013). Zo worden, als gevolg van technologische en ict-gedreven ontwikkelingen, onderdelen van werk overgenomen of vervangen door automatisering, robotisering en slimme applicaties (Frey & Osborne, 2013, 2017; Verstegen et al., 2021).

Ook ecologisering, de toenemende aandacht voor het klimaat, werkt door in organisaties. Hierdoor ontstaan nieuwe banen, maar tegelijkertijd komen andere banen onder druk te staan (Verstegen et al., 2021). Flexibilisering van de arbeidsmarkt zet de komende jaren door. Werknemers zullen vaker van baan en/of sector wisselen (Turkenburg & Vogels, 2017). Ook globalisering en individualisering hebben invloed op de samenleving en de arbeidsmarkt (zie bijvoorbeeld Christoffels & Baay, 2016). Mede op basis van deze ontwikkelingen stelt het World Economic Forum: 'De meest gevraagde beroepen of specialiteiten [...] bestonden tien of zelfs vijf jaar geleden niet en het tempo van deze veranderingen versnelt' (2016, p. 19).

Deze ontwikkelingen veranderen de vraag naar vaardigheden die werknemers nodig hebben (World Economic Forum, 2016). In dit verband worden die vaardigheden veelal *21st-century skills* en toekomstbestendige, algemene of brede vaardigheden genoemd. In een vergelijking van onderzoeken en modellen rond de vraag wat mensen zouden moeten leren, wordt geconcludeerd: 'Creativiteit, kritisch denken, *problem solving* en het vermogen om producten te ontwikkelen van hoge kwaliteit worden door vrijwel alle modellen gezien als prioriteit voor de 21ste eeuw' (Voogt & Pareja Roblin, 2010, p. 14). Een soortgelijke conclusie komt naar voren in Baay en anderen (2020), die in hun onderzoek naar de samenhang tussen 21ste-eeuwse vaardigheden in de context van het mbo zien dat creatief probleemoplossend denken een centrale positie heeft, tezamen met ondernemend samenwerken, kritisch denken en loopbaanvaardigheden. Deze vier centrale vaardigheden hangen sterk samen met de andere 21ste-eeuwse vaardigheden.

In een onderzoek door PwC wordt de aanname getoetst dat iedereen 'nieuwe' vaardigheden moet beheersen. Deze toetsing is gedaan aan de hand van een analyse van data over de benodigde kennis en vaardigheden voor functies in verschillende bedrijfstakken. Hieruit blijkt dat het belang van creatieve, leer- en sociale vaardigheden voor bijna iedere baan toeneemt (PwC, 2019). In onderzoek door Nesta, een Brits innovatiebureau voor sociaal welzijn, zijn 35 miljoen vacatureteksten in het Verenigd Koninkrijk van 2013-2017 geanalyseerd op frequentie van 38 'transferable skills', zoals creativiteit en communicatievaardigheden. In deze studie wordt creativiteit, ten opzichte van de andere vakoverstijgende vaardigheden, consequent geïdentificeerd als de belangrijkste voorspeller dat een baan in belang zal toenemen

(Nesta, 2018). Er zal vaker worden gevraagd naar creatieve vermogens bij de werving van nieuwe medewerkers, juist bij banen die in de toekomst aan belang zullen toenemen. In 2010 vroeg het Institute for Business Value (IBV) aan 1.500 CEO's in zestig verschillende landen wat er nodig is om succesvol te navigeren in een steeds complexer wordende wereld. Toen al bleek creativiteit één van de belangrijkste kenmerken van medewerkers in organisaties (IBV, 2010).

Kortom, creativiteit is van groot belang en lijkt in de toekomst nog belangrijker te worden. Dat betekent dat ook voor mbo-studenten het belang van creatieve vermogen alleen maar groter wordt.

Creatieve vermogens en de

ARBEIDS- MARKT

3

Waarom zijn die creatieve vermogens voor mbo-studenten zo belangrijk in de huidige maatschappij? Hoe worden deze studenten goed voorbereid op een flexibele arbeidsmarkt?

a Kennis is alomtegenwoordig en vraagt om meer dan reproductie

Volgens velen is de huidige maatschappij een kennis- of informatie-maatschappij. Daarmee wordt benadrukt dat kennis overal aanwezig is en vrij toegankelijk dankzij technologische ontwikkelingen. Men stelt dat hierdoor de nadruk (in het onderwijs) steeds minder moet liggen op het 'louter reproduceren van wat bekend is'. Het is waardevoller om de nadruk (ook) te leggen op het ontwikkelen van creatief vermogen, om de kennis en vaardigheden 'creatief leren in te zetten om - binnen alle vakgebieden - nieuwe mogelijkheden te ontdekken, bedenken en realiseren' (Oosterheert & Meijer, 2017, p. 196).

Ook andere bronnen noemen deze verschuiving. Zo stellen Van der Geest en anderen (2015) dat er in korte tijd veel verandert in de samenleving. Daarom moet in het onderwijs ruimte gemaakt worden om - naast het aanleren van specifieke kennis of de voorbereiding op specifieke beroepen - het creatieve vermogen te ontwikkelen. Zij pleiten voor meer aandacht voor het vermogen om nieuwe ideeën te ontwikkelen en te realiseren. In het verlengde hiervan stellen Baay en Christoffels (2016) dat toekomstige arbeidskrachten niet alleen worden geacht te reproduceren, maar ook te produceren. Daarbij noemen ze het belang van onder andere creatieve vermogens. Overigens klinkt in dit debat ook veel kritiek over het ogenschijnlijk afnemende belang van kennis. De genuanceerde opvatting is dat zowel kennisverwerving als het produceren van kennis cruciaal zijn.

b Routinematige taken worden geautomatiseerd en maken plaats voor complexe opgaven

Beroepen veranderen als geheel, maar ook op taakniveau. Als gevolg van de gestage ontwikkeling van technologieën verdwijnen en veranderen beroepen in de kern (PwC, 2019; Vincent-Lancrin et al., 2019; Verstegen et al., 2021). Zowel voor huidige als nu nog onbekende banen zal gelden dat deze steeds minder bestaan uit routinematige werkzaamheden. De verwachting is dat de complexe en sociale dimensies van het werk voorspellend zijn voor de mate van automatisering. Complexe, niet-routinematige werkzaamheden doen een beroep op het creatief vermogen; de verwachting is dat dit type werkzaamheden zal groeien (PwC, 2019). Er spelen immers verschillende grote, complexe vraagstukken waar geen eenduidige antwoorden op te formuleren zijn. Mede beïnvloed door technologisering, robotisering, automatisering en verduurzaming staat de wereld voor sociale, ecologische en technologische opgaven (SER, 2017; Van Oeffelt et al., 2021; Vincent-Lancrin et al., 2019). Creatief vermogen stelt mensen in staat oplossingen te bedenken, nieuwe mogelijkheden en verbindingen te zien en die om te zetten in nieuwe producten en manieren waarop we kunnen samenwerken en -leven (Vincent-Lancrin et al., 2019).

c Creatief vermogen interacteert met en versterkt andere vermogens

Een derde reden waarom creatief vermogen belangrijk is in het huidige tijdperk, is de nauwe samenhang met andere belangrijke vaardigheden. Ter Beek en anderen (2019, p. 3) stellen zelfs dat 'creativiteit de verbindende vaardigheid binnen de 21ste-eeuwse vaardigheden is. Of anders gezegd: dat het creativiteit is dat deze vaardigheden 21ste-eeuws maakt. De huidige maatschappij vraagt om creatief samenwerken, creatief probleem oplossen, creatief communiceren, creatief kritisch denken, et cetera'. Hierna werken we dit verder uit door te laten zien hoe creatief vermogen samenhangt met of als voorwaarde kan dienen voor innovatief, probleemoplossend, ondernemend en kritisch denkvermogen.

Creatief en innovatief vermogen

Om te beginnen kan creativiteit bijdragen aan innovatie (Vincent-Lancrin et al., 2019; Van der Geest et al., 2015). Dat innovatie van groot belang is in de huidige arbeidsmarkt staat buiten kijf: economieën worden gedreven door innovatie (Vincent-Lancrin et al., 2019). Er is een grote

behoefte aan vernieuwende oplossingen rondom mondiale thema's als duurzaamheid, technologie en globalisering. Iedere werknemer zal moeten bijdragen aan innovatie en/of dit moeten opnemen en toepassen in zijn of haar werk (Vincent-Lancrin et al., 2019). Kortom, er zijn aanwijzingen dat mensen toegerust moeten worden om te innoveren.

Waarom is creatief vermogen hier zo sterk mee verbonden? De analyse van twee internationale enquêtes bij 'tertiary education graduates' in negentien verschillende landen wijst uit dat vernieuwers zich van niet-vernieuwers het meest onderscheiden door creativiteit ('come up with new ideas and solutions') en kritisch denken (the 'willingness to question ideas') (Reflex & Hegesco in Vincent-Lancrin et al., 2019). Van der Geest (2015, p. 29) en anderen leggen het nog iets specifieker uit: 'Creativiteit vraagt namelijk vrijheid om af te wijken van de standaard.' Iemand die beschikt over creatief vermogen is in staat die vrijheid te benutten en op zoek te gaan naar nieuwe verbindingen die op het eerste gezicht niet voor de hand liggen. Dit kan leiden tot een waardevolle of zelfs essentiële aanpassing, toevoeging of verandering.

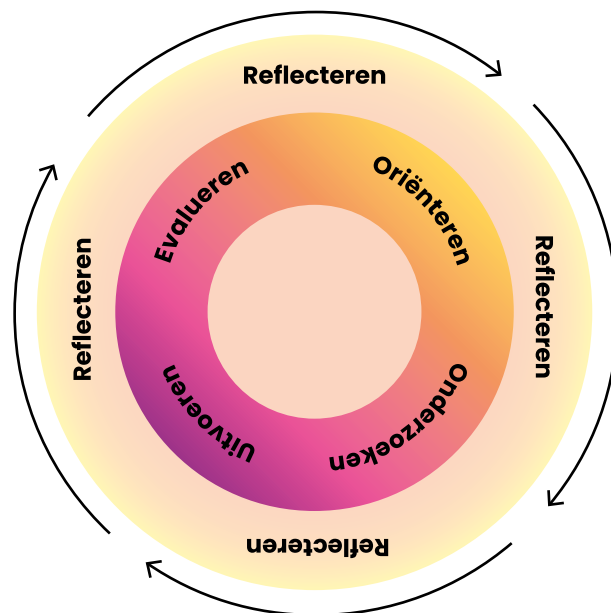
Dat innovatie en creativiteit innig met elkaar verbonden zijn, wordt onder andere benadrukt door LeBoeuf, voormalig managementprofessor aan de Universiteit van New Orleans: 'Innovation without creativity is impossible' (in Van der Schans, 2015, p. 8). Ook PwC benadrukt de relatie tussen creativiteit en innovatie: creativiteit maakt nieuwe ideeën en productinnovaties mogelijk. In zijn boek over duurzame innovatie beschrijft Van der Schans (2015) creativiteit als startpunt van - en dus een voorwaarde voor - een proces dat kan uitmonden in innovatie. Innovatie gaat over de toepassing en implementatie van nieuwe en bruikbare ideeën. Ook empirisch onderzoek laat zien dat er een verband is. Zo vinden Sarooghi en anderen (2015) in hun meta-analyse een sterke correlatie tussen innovatie en creativiteit. Omdat innovatie van iedere beroepsgroep wordt gevraagd is het ontwikkelen van creatief vermogen voor elke (mbo-) professional zeer relevant.

Het gaat hier om zowel creatief denkvermogen als om creatief maakvermogen. Ken Robinson (2006) omschrijft dit laatste als het vermogen om niet alleen nieuwe ideeën te ontwikkelen, maar om die ideeën ook te kunnen verwezenlijken. Voor het mbo lijkt dit onderscheid belangrijk; het sluit aan bij de unieke bijdrage van mbo'ers als praktisch opgeleide makers.

Creatief en probleemoplossend vermogen

Christoffels en Baay (2016) omschrijven probleemoplossend vermogen als de vaardigheid om een probleem te definiëren en denkstappen te maken om dat probleem op te lossen. Creativiteit kan hier een positieve bijdrage aan leveren; zodoende wordt vaak gesproken over creatief probleemoplossend vermogen (Mumford, 2001). In de huidige context van grote en complexe maatschappelijke vraagstukken volstaat het niet om eendimensionale problemen te kunnen oplossen. Er wordt een beroep gedaan op ons creatief probleemoplossend vermogen om grote vraagstukken het hoofd te kunnen bieden en te voorzien van nieuwe oplossingen.

Over de relatie tussen probleemoplossend vermogen en creativiteit stelt LKCA dat het uitgangspunt voor een creatief proces vaak een vraagstuk of probleem is, waarna een creatief proces wordt doorlopen. Het oriënteren, ofwel het verkennen van het probleem en het onderzoeken van en spelen met oplossingen zijn belangrijke stappen in dit proces (LKCA, 2017; SLO, 2019). Ook het uitvoeren en evalueren van de oplossing zijn onderdelen van dit cyclische creatieve proces (zie ook onderstaand Figuur 1).

Figuur 1: Weergave van het cyclische creatieve proces (SLO, 2019)

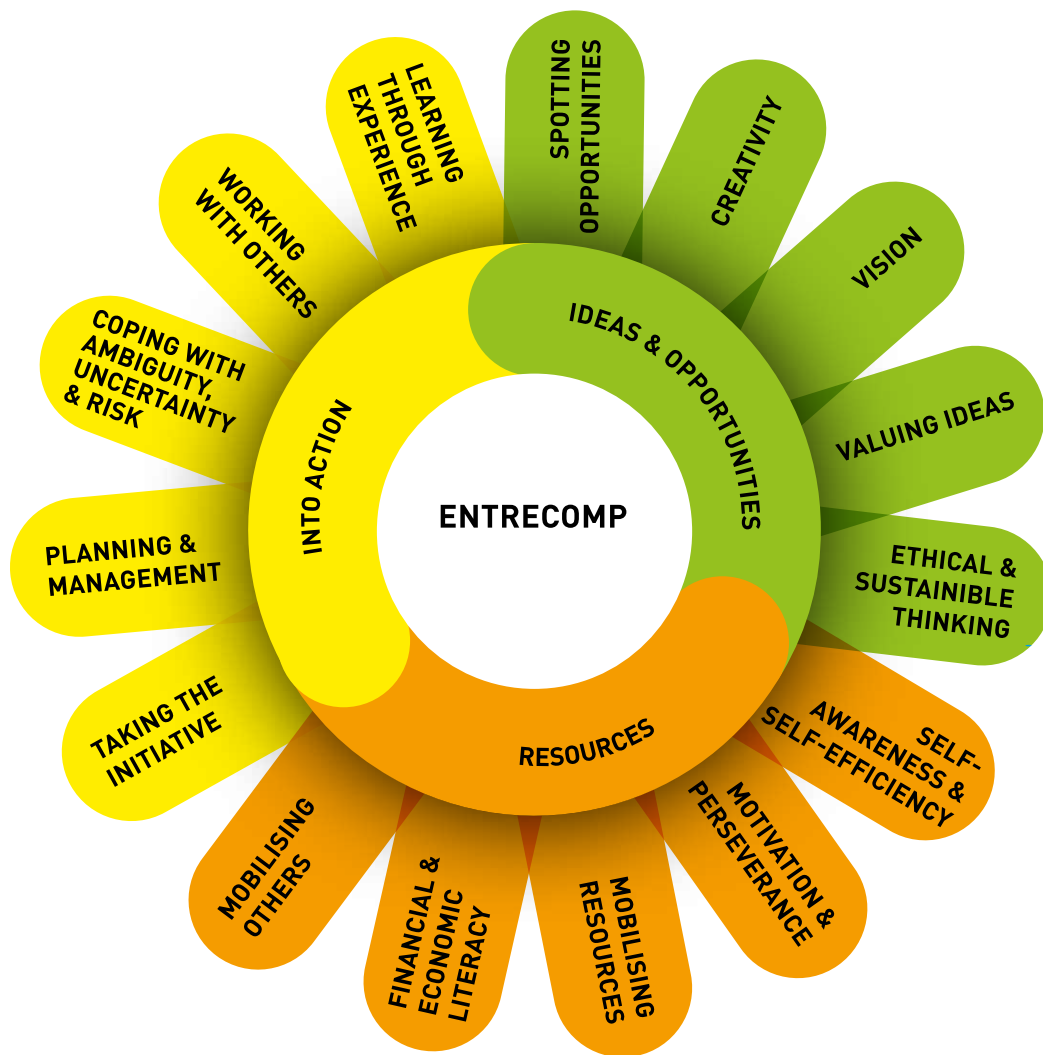
Die samenhang tussen creativiteit en probleemoplossend vermogen is empirisch getoetst in een onderzoek naar de ontwikkeling van

21ste-eeuwse vaardigheden van studenten aan vier verschillende mbo-instellingen (Baay et al., 2020). Hieruit blijkt dat creatief vermogen en probleemoplossend vermogen op basis van de gestelde vragen niet als twee zelfstandige vaardigheden zijn te onderscheiden. Deze twee begrippen hebben in de antwoorden van studenten zeer vergelijkbare patronen.

Creatief en ondernemend vermogen

Creativiteit is ook sterk verbonden met ondernemend vermogen, dat betrekking heeft op 'het vermogen om ideeën in daden om te zetten. Het omvat creativiteit, innovatie en het nemen van risico's en het vermogen om doelstellingen te verwezenlijken' (SER, 2017, p. 39). Ondernemend vermogen is op de brede arbeidsmarkt relevant, in het bijzonder bij het groeiende aantal ondernemers. Het aantal ondernemers is de afgelopen decennia sterk gestegen, van 586.000 in 2003 naar 1,1 miljoen in 2020 (CBS, z. j.). De Sociaal-Economische Raad (SER) (2017) stelt dat deze groei zeker ook geldt voor mbo-studenten: veel mbo-studenten gaan na het behalen van hun diploma de arbeidsmarkt op als zelfstandig ondernemer. Bovendien wordt er in uiteenlopende functies en beroepen inzet gevraagd van ondernemende vaardigheden (SER, 2017). Aandacht voor ondernemerschap is daardoor niet alleen belangrijk voor studenten die ondernemer willen worden.

Ook Oosterheert en Meijer (2017) beschouwen creativiteit als een van de belangrijkste te ontwikkelen 'vaardigheden', onder andere omdat het een belangrijke rol speelt in de voorbereiding op (beter) ondernemerschap. Onderwijs waar studenten leren kennis en vaardigheden 'creatief in te zetten om - binnen alle vakgebieden - nieuwe mogelijkheden te ontdekken, bedenken en realiseren' (Oosterheert & Meijer, 2017, p. 196) is hierbij belangrijk. Het Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp) (Bacigalupo et al., 2016), een instrument waarin is uitgewerkt wat het betekent om ondernemend te zijn, laat ook zien dat creatief vermogen daar deel van uitmaakt. Dit model werd in opdracht van de Europese Commissie ontwikkeld en toont dat creativiteit direct gerelateerd is aan het herkennen van ideeën en kansen, één van de drie componenten van ondernemend vermogen (zie Figuur 2).

THE ENTRECOMP WHEEL: 3 COMPETENCES AREAS AND 15 COMPETENCES

Figuur 2: Weergave van Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp)
Creatief en kritisch denkvermogen

Creatief en kritisch denkvermogen

Vincent-Lancrin en anderen (2019) associëren creatief vermogen sterk met kritisch denken. Beide vermogens gaan om hogere orde cognitieve vaardigheden die elkaar sterk kunnen aanvullen. Kritisch denken kan een onderdeel zijn van het creatieve proces (of niet): bij het convergente denken, ofwel het kiezen en verder ontwikkelen van een goed idee, kan kritisch denken helpend zijn. Door vragen te stellen en vanuit verschillende standpunten te kijken kan een goede oplossing gekozen worden. Zo kan een creatief proces niet alleen tot 'nieuw', 'origineel' of 'onverwacht' werk leiden, maar ook tot werk dat 'passend', 'bruikbaar' en 'aangepast' is.

Uit onderzoek naar de samenhang tussen 21ste-eeuwse vaardigheden door Baay en anderen (2020) komt naar voren dat kritisch denken en creatief probleemoplossend denken bij mbo-studenten sterk samenhangen (correlatiecoëfficiënt $r = 0.80$).

Creatieve vermogens in het **ONDERWIJS** algemeen

4

De eerder beschreven mechanismen gaan vooral om een juiste voorbereiding op een flexibele arbeidsmarkt. Daarnaast zorgt creatief vermogen voor een verdieping in het leren van mensen. Uit een studie van de OECD blijkt dat leerlingen meer gemotiveerd zijn om te leren en leerprestaties omhooggaan als er een beroep wordt gedaan op hun creativiteit (Lucas et al., 2013). Ook in een andere studie van de OECD, waar het bevorderen van de ontwikkeling van creatief en kritisch denken in het onderwijs centraal staat, wordt betoogd dat het loont om in een onderwijscontext creatief en kritisch denken te stimuleren. De leerling streeft een dieper begrip van kennis en oplossingen na en leert daardoor dieper. Het ontwikkelen van creatief en kritisch denken stelt studenten in staat om meer expertise te verkrijgen in een bepaald domein (Vincent-Lancrin et al., 2019). In die zin is creatief vermogen niet enkel een uitkomst van leren, maar kan het ook dienen als middel ter verbetering van het leren. Omdat een Leven Lang Ontwikkelen ook in het mbo steeds prominenter wordt, is de rol van creativiteit in het leerproces een relevante dimensie.

Creatieve vermogens in het (V)MBO- ONDERWIJS

5

Uit het voorgaande kan worden afgeleid dat het ontwikkelen van creatief vermogen ook van belang is voor mbo-studenten. De afgelopen jaren is er (beleidsmatige) aandacht geweest voor het belang van creatief vermogen in het onderwijs (door OECD, bijvoorbeeld in Vincent-Lancrin et al., 2019, maar ook binnen Nederland: Onderwijsraad, 2011, 2014; Thijs et al., 2015; Voogt & Pareja Roblin, 2010, WRR, 2013). Die aandacht voor creatief vermogen is echter niet altijd zichtbaar in de onderwijspraktijk. In 2016 stelde de Nationale Wetenschapsagenda (NWA, p. 38) nog: 'Hoewel het belang van de kunstvakken in het onderwijs vaak wordt beleden is de aandacht voor de kunst en voor creativiteit in het Nederlandse onderwijs onvoldoende. [...] Het probleem [...] raakt aan de rol van creativiteit in alle vakken en op alle niveaus in het onderwijs.'

Uit onderzoek van TNO blijkt dat vmbo-leerlingen zichzelf lager inschatten op de meeste competenties van creatief vermogen dan havo-/vwo-leerlingen (Stubbé et al., 2015). 38% van de leerlingen vindt zichzelf creatief vaardig tot zeer vaardig (hoge score op alle competenties). 11% van de leerlingen vindt zichzelf creatief minder vaardig (lage score op alle competenties). De rest zit daar tussenin (hoge en lage scores op verschillende competenties). Vmbo-leerlingen geven zichzelf een lagere score op de meeste competenties van creatief vermogen dan havo-/vwo-leerlingen. Dit kan volgens het onderzoek te maken hebben met de factor intelligentie, maar het kan misschien ook worden veroorzaakt doordat vmbo-leerlingen minder uitgedaagd worden om hun creatief vermogen in te zetten (door lesmaterialen, werkvormen of didactisch handelen van de docent).

In het algemeen signaleren wij in het onderwijs een trend van kennisoverdracht naar kennisconstructie, waarbij studenten niet alleen kennis aanleren maar ook kennis ontwikkelen – bijvoorbeeld rond creatieve oplossingen voor (maatschappelijke) problemen. Toch lijkt

het onderwijs er nog niet altijd in te slagen creatief vermogen te ondersteunen. Robinson (2006) stelt bijvoorbeeld dat (voortgezet) onderwijs veelal ingericht is op het stimuleren en waarderen van convergent denken. Het ontwikkelen van creativiteit vraagt om (meer) ruimte voor divergent denken en werken aan open-einde vraagstukken waarbij meerdere oplossingen mogelijk zijn. Ook Sawyer (2017) stelt dat de uitkomsten van decennialang onderzoek naar creativiteitsontwikkeling niet terug te zien zijn op (vo-)scholen en lerarenopleidingen. Door de hoge druk om grote hoeveelheden stof te behandelen, zo stelt Sawyer (2017), komen docenten vaak niet toe aan creativiteitsbevorderend gedrag. Er ligt onbenut potentieel in de rol van docenten bij creativiteitsontwikkeling (Van der Geest et al., 2015). Een aanwijzing dat dit ook voor het mbo geldt, vinden we in een serie groepsgesprekken uitgevoerd door Baay en anderen (2020). Zij brachten de bestaande onderwijsaandacht voor 21ste-eeuwse vaardigheden in kaart binnen verschillende mbo-instellingen. Het valt hen op dat het een uitdaging is 'voor docenten om studenten de ruimte te geven fouten te maken en zelf dingen uit te laten zoeken; zij zijn eerder geneigd tot kennisoverdracht. Soms staat dit haaks op, bijvoorbeeld, de ontwikkeling van probleemoplossend vermogen en ondernemendheid' (p. 15). Deze redenering gaat ook op voor creativiteitsontwikkeling.

Gezien het beroepsmatige karakter van het mbo is de onderwijsaandacht voor creatief vermogen niet in elke opleiding hetzelfde. Bij opleidingen die studenten voorbereiden op beroepen als kapper, fotograaf, bloemist en mediavormgever zal creativiteitsontwikkeling een belangrijkere plek innemen in het curriculum dan in opleidingen tot bijvoorbeeld accountant. Creativiteit is bij deze eerste opleidingen, expliciet onderdeel van het beroepscompetentieprofiel, uitgewerkt in kwalificatiedossiers (Christoffels & Baay, 2016). Deze domeinspecifieke creativiteit, waarmee studenten leren creatief te werken met vakkennis en -vaardigheden, is van groot belang (Oosterheert & Meijer, 2017; Sawyer, 2017; Vincent-Lancrin et al., 2019). Met de genoemde ontwikkelingen op de arbeidsmarkt zullen creatieve vermogens in steeds meer beroepen gevraagd worden. Dit zal dan ook bredere aandacht in de opleidingen vereisen.

Al met al lijkt het groeiende belang van creatief vermogen voor studenten nog niet altijd gepaard te gaan met voldoende onderwijsaandacht en kennis en expertise van docenten hiervoor. Toch is het niet onmogelijk om creatief vermogen in de opleidingen meer aandacht te geven. Een recent quasi-experimenteel onderzoek onder

vmbo-leerlingen laat zien dat het mogelijk is om in het onderwijs interventies te ontwikkelen waarmee (aspecten van) creatief vermogen gestimuleerd worden (Rommers et al., 2022). Voor dit onderzoek ontwikkelden docenten een interventie, bestaande uit acht technieklessen, die een positief effect liet zien op alle zeven onderliggende competenties. Dit effect was significant voor de competenties 'vindingrijk zijn' en 'interactie met anderen'. De resultaten laten zien dat de interventie behulpzaam kan zijn bij het ontwikkelen van het creatieve vermogen van vmbo-leerlingen.

Ook in het mbo zijn hiervan mooie voorbeelden te vinden, maar deze worden nog maar weinig onderzocht. Een voorbeeld waarin dit wel gebeurt, wordt zichtbaar in het onderzoek van Baay en anderen (2020). Eerstejaars mbo-studenten Zorg & Welzijn, die deelnamen aan het Kunst- en Cultuurarrangement van ROC Friese Poort, blijken na deelname aan dit arrangement hoger te scoren op creatief probleemoplossend vermogen dan daarvoor.

Conclusies

- Al met al lijkt het belang van creatief vermogen voor studenten nog niet altijd gepaard te gaan met voldoende onderwijsaandacht en dat geldt zeker ook voor de mbo-sector.
- Lang niet alle mbo-docenten zijn ervoor opgeleid. Zij zijn eerder geneigd tot kennisoverdracht dan tot het aanreiken van divergent denken en het werken aan open-einde vraagstukken, terwijl dit juist nodig is voor de ontwikkeling van creativiteit.
- Vmbo-leerlingen geven zichzelf een lagere score op de meeste competenties van creatief vermogen dan havo-/vwo-leerlingen. Dit verschil zal niet kleiner zijn op het mbo.
- Het blijkt wel degelijk mogelijk om het creatieve vermogen van (v) mbo-leerlingen te stimuleren:
 - Quasi-experimenteel onderzoek onder vmbo-leerlingen laat zien dat het mogelijk is om in het onderwijs interventies te ontwikkelen waarmee (aspecten van) creatief vermogen gestimuleerd worden (Rommers et al., 2022). De resultaten suggereren dat de interventie behulpzaam is bij het ontwikkelen van het creatieve vermogen van vmbo-leerlingen.
 - Eerstejaars mbo-studenten Zorg & Welzijn, die deelnamen aan het Kunst- en Cultuurarrangement, blijken na deelname aan dit arrangement hoger op creatief probleemoplossend vermogen te scoren dan daarvoor.

Creatieve vermogens en

CULTUUR- EDUCATIE

6

Ook het ministerie van OCW vindt aandacht voor creativiteit in het onderwijs belangrijk. Toenmalig Minister Bussemaker benadrukte in haar beleidsbrief 'Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving' al het belang van creativiteit (2013). Zij schrijft: 'De kunstvakken in het bijzonder hebben een functie in het stimuleren van creativiteit en het ontwikkelen van creatieve vaardigheden. Cultuuronderwijs heeft een rol in de sterk veranderende arbeidsmarkt in de Westerse wereld, waarbij de vraag naar zowel handarbeid als routinematig administratief werk afneemt en die naar niet-routinematige vaardigheden toeneemt. Daarmee groeit het belang van de *21st century skills*: het vermogen om in te spelen op veranderingen met creatieve en inventieve oplossingen. Kortom: het vermogen tot innovatie. Creativiteit en innovatie zijn voorwaarden voor de verdere groei van onze kennissamenleving.' (p. 4).

De huidige staatssecretaris Uslu schrijft in haar Meerjarenbrief 2023-2025 'De Kracht van creativiteit – Cultuur midden in de samenleving': 'Creativiteit is een grote kracht, die we nodig hebben om met alle veranderingen om te kunnen gaan. [...] Het omgaan met een complexe en veranderende wereld vraagt om een sterke culturele en creatieve sector. Cultuur kan bijdragen aan de opgaven waarvoor we in Nederland staan.' (2022, p. 1).

Dit alles laat zien dat creatieve vermogens ertoe doen en dat dit alleen maar toeneemt in de toekomst. Iedereen is creatief en creativiteit is ontwikkelbaar (Stubbé et al., 2015). Creatieve vermogens worden het sterkst ontwikkeld in een rijke leeromgeving waarin studenten gestimuleerd worden om zelf oplossingen te bedenken (SLO, 2022).

Hierbij zijn vaardigheden nodig zoals spelen, inleven, ontdekkend-onderzoekend leren, exploreren, experimenteren, divergent en convergent denken, maken, evalueren en presenteren (Curriculum.nu, 2019).

Het creatief vermogen kan tot ontwikkeling komen in de vele verschijningsvormen die de kunst rijk is. Het proces en het product gaan hierin hand in hand. Studenten leren kijken en luisteren, maken en creëren, analyseren, expliciteren, interpreteren, nuanceren, presenteren, reflecteren en waarderen. Communicatie gebeurt door middel van klank, woord, beweging en beeld. De technologische ontwikkelingen binnen de kunsten bieden in het onderwijs de mogelijkheid om aandacht te besteden aan nieuwe kunstuitingen, kunstvormen en toepassingsmogelijkheden. Kunst is een katalysator van creatieve en innovatieve oplossingen.

‘Door de juiste vragen te stellen laten we mbo-studenten zelf nadenken over hun plaats in de wereld en welke rol zij daarin zelf kunnen spelen. Zo bewegen we mbo’ers om zich niet op te stellen als afwachtende consument, of uitvoerder van een gekaderde opdracht, maar om hun eigen toekomst te verbeelden en zich als actieve deelnemer aan de maatschappij op te stellen.’ (Harm Hofmans van MU, in Schouwenaar, 2020)

‘Geef een student een handout met informatie over het Melkmeisje en waarschijnlijk is die heel snel verveeld. Zet ‘m echter in het virtuele schilderij, waar hij daadwerkelijk dingen kan doen, en hij vergeet dat hij eigenlijk iets aan het leren is.’ (Rufus Baas, Mediacollege Amsterdam, in Vermeulen, 2020).

Goede cultuureducatie verbindt hoofd, hart en handen met elkaar. De student leert zijn of haar gevoelens en emoties op een unieke, authentieke en creatieve manier te communiceren. Hij of zij ontwikkelt hierin een eigen taal en geeft deze kleur. De student leert zichzelf kennen, gaat zien waar zijn of haar kwaliteiten liggen en wat hij of zij belangrijk vindt. Keuzes maken, kritisch denken en zelfregulering zijn daarbij essentiële vaardigheden. Succeservaringen geven leerlingen zelfvertrouwen en trots.

Het eerstejaarsprogramma Kunst en Cultuur is al in 2014 binnen het mbo-onderwijs aan ROC Friese Poort Leeuwarden-Dokkum ontwikkeld. Daarna zijn verschillende nieuwe opleidingen aangesloten. Het programma is een verplicht onderdeel voor alle eerstejaars studenten en bestaat uit een cursusaanbod van drie keer twintig lesuren in het tweede semester. Studenten kiezen uit cursussen Zang, Schilderen, (Moderne) Dans, Beeldhouwen, Theater, Film- en Fotografie. Onderzoek van Baay en anderen (2020) naar deze arrangementen laat zien dat de deelnemende eerstejaars studenten Zorg & Welzijn na het arrangement hoger scoren op creatief probleemoplossend vermogen dan daarvoor.

Maatschappelijke vorming vindt plaats doordat de leerling wordt uitgedaagd om zich te verhouden tot de omgeving, de samenleving en de wereld, nu en in de toekomst.

Kunst als spiegel van de wereld kan reacties losmaken en oproepen, waardoor dialoog en debat plaatsvinden. Kunst verwondert, vertelt verhalen, confronteert en schuurt. Leerlingen leren kunst- en cultuuruitingen te plaatsen in een breder en nieuw perspectief. Ze leren nieuwsgierig te zijn, vragen te stellen, te interpreteren en stelling te nemen.

Conclusies en aanbevelingen voor

VERVOLG- ONDERZOEK

7

Tijdens onze literatuurverkenning naar het belang van creativiteit voor mbo-studenten kwamen drie thema's naar voren die we in de onderzoeksliteratuur onvoldoende belicht vonden: verschuivende beroepsprofielen, onderwijsaandacht en het docentperspectief.

Beroepsprofielen en kwalificatiedossiers

Veranderingen op de arbeidsmarkt werken door in beroepsprofielen en kwalificatiedossiers. Naar ons weten is er geen systematische analyse uitgevoerd hoe deze kwalificatiedossiers zich de laatste decennia hebben ontwikkeld en in welke mate creativiteit (en gerelateerde vaardigheden) hierin een prominenter plek inneemt. Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB) heeft hierover veel gegevens en kan hiervoor geraadpleegd worden. Ook het generieke deel van het kwalificatiedossier (ongeacht het specifieke beroep) maakt een ontwikkeling door en kan geanalyseerd worden op de aandacht voor creativiteit.

Onderwijsaandacht voor creativiteit

Hoewel de Onderwijsraad in 2014 stelde dat de onderwijsaandacht voor 21ste-eeuwse vaardigheden moeilijk valt te achterhalen, is sindsdien weinig onderzoek hiernaar verricht. Het is daarmee moeilijk te bepalen in hoeverre het onderwijs (expliciete of impliciete; generieke of beroepsspecifieke) aandacht besteedt aan creativiteit. Er zijn enkele voorbeelden bekend (zoals bij ROC Friese Poort en Koning Willem I College), maar een systematische analyse ontbreekt.

Docentperspectief

Naast de vraag *wat* onderwijsaandacht krijgt, bestaat ook de vraag *hoe* er aandacht gegeven wordt aan creatief vermogen. Onder wetenschappers is veel discussie over de verhouding tussen instructie en vormen van coaching/begeleiding. Ook docenten onderling hebben verschillende opvattingen over 'goed onderwijs'; bijvoorbeeld tussen zij-instromers die hun beroep willen overdragen en meer pedagogisch geschoolde docenten. Met het toenemende belang van creatieve vaardigheden verdient het handelen van docenten extra aandacht.

BRONNENLIJST

- Baay P., & Christoffels, I. (2016). De slowscan. 21ste-eeuwse vaardigheden in het mbo-curriculum. ECBO.
- Baay, P., Coppens, K., Scholten, E., Klaijnsen, A., Jenniskens, T., Leest, B., Diggelen, M. van, Dirkx, K., & Joosten-ten Brinke, D. (2020). Toekomstgerichte vaardigheden in beeld: Verantwoording NRO-project MOVE21. ECBO.
- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., & Brande, G. van den. (2016). EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Publication Office of the European Union.
- Beek, M. ter, Jeroense, D., & Potters, O. (2019). Literatuurstudie en praktijkverkenning creatief vermogen van studenten. Artez.
- Bussemaker, J. (2013). Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- CBS. (z. j.). Hoeveel flexwerkers zijn er?
- Christoffels, I., & Baay, P. (2016). De toekomst begint vandaag: 21ste-eeuwse vaardigheden in het beroepsonderwijs. ECBO.
- Curriculum.nu. (2019). Leergebied Kunst & Cultuur. Voorstel voor de basis van de herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Kunst & Cultuur.
- Fonds voor Cultuurparticipatie. (z. j.). Creatief vermogen.
- Frey, C. & Osborne, M. (2013). Future of employment. How susceptible are jobs to computerisation? Oxford University.
- Frey, C. & Osborne, M. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? *Technological Forecasting and Social Change*, 114, 254-280.
- Geest, N. van der, Nagtzaam, M., Nobel, S., & Schouten, J. (2015). Creatief vermogen en de diamant. Essay. HKU.
- IBM. (2010, 18 mei). IBM 2010 Global CEO Study: Creativity selected as most crucial factor for future success.
- Kirschner, P. A. (2017). Het voorbereiden van leerlingen op (nog) niet bestaande banen. Eindrapport. Open Universiteit/NSvP Innovatief in Werk.
- LKCA. (2017, 29 maart). Het creatieve proces.
- Lucas, B., Claxton, G., & Spencer, E. (2013). Progression in student creativity in school. First steps towards new forms of formative assessments. OECD Publishing.

- Mumford, M. D. (2001). Something old, something new: Revisiting Guilford's conception of creative problem solving. *Creativity Research Journal*, 13(3-4), 267-276.
- Nesta. (2018, 13 november). New research shows creativity will become even more important to the growth of jobs between now and 2030.
- NWA. (2016). *Portfolio voor onderzoek en innovatie. Samenwerking, creativiteit en vernieuwing.*
- Oeffelt, T. van, Andriessen, D., Ende, J. van den, Mondriaan, E., Rosmalen, B. van, Ruijters, M., Wolff-ter Beek, E. van, & Wortelboer, F. (2021). Samen op zoek naar goed werk: Professioneel framen van de teamopgave. Aeres Hogeschool Wageningen.
- Onderwijsraad. (2011). Een stevige basis voor iedere leerling. Advies. Onderwijsraad.
- Onderwijsraad. (2014). Een eigentijds curriculum. Advies. Onderwijsraad.
- Oosterheert, I. E., & Meijer, P. C. (2017). Wat creativiteitsontwikkeling in het onderwijs behoeft. *Pedagogische Studiën*, 94(3), 196-210.
- PwC. (2019). De verschuiving van vaardigheden: een analyse van de evolutie van onze competenties. PwC.
- Robinson, K. (2006). *TED Talk: Do schools kill creativity.*
- Rommers, H., Visser, L. B., & Ruit, P. (2022). De ontwikkeling van het creatief vermogen van vmbo-leerlingen. *Pedagogische Studiën*, 99(3), 60-79.
- Sarooghi, H., Libaers, D., & Burkemper, A. (2015), Examining the relationship between creativity and innovation: A meta-analysis of organizational, cultural, and environmental factors. *Journal of Business Venturing*, 30(5), 714-731.
- Sawyer, R. K. (2017). Scholen hervormen om creativiteit te stimuleren. *Cultuur+Educatie*, 16(47), 8-40.
- Schans, H. van der. (2015). *iDNA: Duurzaam leren innoveren.* Thema.
- Schouwenaar, R. (2020, 1 oktober). Kunst en technologie – Harm Hofmans en Shirley Hendrikse.
- SER. (2015). Hoe leren wij in de toekomst? Verslag van de SER-dialogbijekomsten over leren in de toekomst. SER.
- SER. (2017). Toekomstgericht beroepsonderwijs. Deel 2: Voorstellen voor een sterk en innovatief beroepsonderwijs. SER.
- SLO. (2019, 30 oktober). Het creatieve proces.
- SLO. (2022, 9 februari). Creativiteit.
- Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1996). Investing in creativity. *American Psychologist*, 51(7), 677-688.
- Stubbé, A. M., Jetten, G. L., Paradies, G. J., & Veldhuis, A. H. (2015). Creatief vermogen - de ontwikkeling van een meetinstrument voor leerlingen op school. TNO.

- Thijs, A., Fisser, P., & Hoeven, M. van der. (2015). 21e eeuwse vaardigheden in het curriculum van het funderend onderwijs. SLO.
- Turkenburg, M., & Vogels, R. (2017). Beroep op het mbo. Betrokkenen over de responsiviteit van het middelbaar beroepsonderwijs. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Uslu, G. (2022). De kracht van creativiteit. Cultuur midden in de samenleving. Meerjarenbrief 2023-2025. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Vermeulen, A. (2020, 1 oktober). Kunst en technologie Rufus Baas. Kunst en nieuwe media, een portaal naar nieuwe werelden.
- Verstegen, P., Biemans, P., Slijper, J., Sjoer, E., & Harn, R. van. (2021). De kracht van verbinding! Loopbaantheorieën in het licht van verschuivende beroepsbeelden. Module 2: Omgevingskrachten en verandering van werk. Over beroepsbeelden die veranderen. Hogeschool Inholland/De Haagse Hogeschool.
- Vincent-Lancrin, S., González-Sancho, C., Bouckaert, M., Luca, F. de, Fernández-Barrerra, M., Jacotin, G., Urgel, J., & Vidal, Q. (2019). Fostering students' creativity and critical thinking. What it means in school. OECD Publishing.
- Voogt, J., & Pareja Roblin, N. (2010). 21st Century Skills. Discussienota. Universiteit Twente.
- World Economic Forum. (2016). The future of jobs. Employment, skills and workforce strategy for the fourth industrial revolution. World Economic Forum.
- WRR. (2013). Naar een lerende economie: investeren in het verdienvermogen van Nederland. Amsterdam University Press.

COLOFON

Whitepaper 'Het belang van creatief vermogen voor mbo-studenten'

Het literatuuronderzoek is uitgevoerd door Onderwijs124
in opdracht van LKCA.

Auteurs

Pieter Baay en Rachelle van Harn (Onderwijs124),
Huub Braam en Petra Faber (LKCA)

Vormgeving

Taluut, Utrecht

Uitgever

LKCA
Lange Viestraat 365
Postbus 452
3500 AL Utrecht
030 711 51 00
info@lkca.nl
www.lkca.nl

LKCA wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt
(op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan
culturele activiteiten.

LKCA probeert publicaties zo toegankelijk mogelijk aan te bieden.
Neem contact met ons op bij ontoegankelijke informatie via
info@lkca.nl.

©LKCA Utrecht, maart 2023

ONDERWIJS124